

L'èuskara, la llengua basca¹

ANDONI BARREÑA
Universitat de Salamanca

L'èuscar o la llengua basca, l'*èuskara* per als seus parlants, el parlen prop de 800.000 *euskalduns* (parlants de l'èuscar) que viuen a la part occidental dels Pirineus, tant a la vessant nord, França, com a la vessant sud, Espanya. La denominació tradicional del territori de la llengua basca és *Euskal Herria*, país de llengua basca. Els territoris històrics del País Basc i els territoris on es parla èuscar són *Araba*, *Bizkaia* i *Gipuzkoa* a la Comunitat Autònoma Basca; *Nafarroa* a la Comunitat Foral de Navarra i *Lapurdi*, *Behenafarroa* (la Baixa Navarra) i *Zuberoa* al departament dels Pirineus Atlàntics. S'hi pot afegir el territori de *Trebiñu* situat enmig d'Àlaba, encara que legalment forma part de Castella i Lleó.

A continuació es farà, en primer lloc, una introducció breu sobre l'origen i el desenvolupament de l'èuscar; en segon lloc, es parlarà de les diferents hipòtesis de l'origen de la llengua basca; en tercer lloc, s'exposaran les característiques lingüístiques més rellevants de la llengua basca i, finalment, es presentaran les dades sociolingüístiques actuals del País Basc.

1. Sobre l'origen i el desenvolupament de l'èuscar

Els testimonis més antics que es coneixen sobre els bascos i la seua llengua tenen lloc a l'època de la conquesta i de la colonització romana. Els romans desembarcaren a Empúries, a la costa mediterrània de la Península Ibèrica, el 218 aC, i cap al 200 aC començaren a entrar a allò que ells denominaren Hispània per la Vall de l'Ebre. Les referències directes als bascos en les fonts clàssiques romanes començaren arran de les guerres civils sertorianes (de 87 al 72 aC), ja que algunes companyies militars romanes van comptar amb soldats d'origen basc. Salusti fou qui cità el territori dels vascons. Estrabó narrà la fundació de Pompaelo (Pamplona, *Iruñea* en èuscar) per Pompeu l'any 75 aC (Núñez, 2003).

Els romans, però, també s'aproparen al territori de la llengua basca, al País Basc, des del nord. Cèsar va conquerir les Gàl·lies i, en el seu llibre *De Bello Gallico*, parla d'Aquitània, territori situat entre els Pirineus, el riu Garona i l'oceà Atlàntic, i dels aquitans, els seus habitants: «Gallia est omnis diuisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli apellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt». D'aquest testimoni es desprèn que tres pobles habitaven allò que els romans anomenaren "les Gàl·lies", i que aquests tres pobles eren diferents pel que fa a la llengua, els costums i les lleis. Un d'ells era, d'acord amb les fonts romanes, el poble aquità.

¹ Traducció del castellà de Laia Vilanova i Ángeles (Universitat Jaume I), dins del Pla estratègic 2006 del Departament de Traducció i Comunicació. Revisió de Joan Verdegall (UJI).

Els romans conqueriren ambdós costats dels Pirineus i hi establiren una espècie de límit. Denominaren vascons als habitants del sud i aquitans als del nord. Els vascons foren adscrits a Hispània i els aquitans i Aquitània a la Gàl·lia.

Els primers testimonis en èuscar que es coneixen avui en dia provenen d'Aquitània sota denominació romana. Es tracta de noms de persones i de divinitats que apareixen a inscripcions funeràries, votives i honorífiques (Gorrochategui, 1984; Trask, 1997). Les inscripcions foren escrites en llatí entre els segles I i III de la nostra era, i hi apareixen una sèrie de noms de persones i de divinitats. Aproximadament el 25% es poden interpretar fàcilment des de l'èuscar actual (cal tenir en compte que foren escrites des de l'òptica del llatí i de la grafia llatina): *cison* (*gizon* en l'èuscar actual, home), *sembe* (*seme*, fill), *andere* (*andere*, senyora), *nescato* (*neskato*, xica jove), *umme* (*ume*, criatura) *enne* (*ene*, meu), *bihox* (*bihotz*, cor), *hars* (*hartz*, ós), *osso* (*otso*, llop), *asto* (*asto*, ase), *berri* (*berri*, nou), *gorri* (*gorri*, roig), *leher* (*leher*, pi), etc. A més a més, a partir d'aquestes coincidències lèxiques entre aquests testimonis i l'èuscar actual, s'ha assenyalat com a característica comuna l'ús de certs sufixos morfològics (per exemple, el *-txo* per a formar diminutius) i de diversos trets fonològics (per exemple, la distribució de l'aspiració, fins i tot darrere de les consonants líquides) (Mitxelena, 1964).

Aquests testimonis aquitans constitueixen els primers vestigis escrits coneguts de la llengua basca. Ens mostren clarament que la llengua antiga d'Aquitània va estar emparentada de forma estreta amb l'èuscar. Potser es tractara de la mateixa llengua, és a dir, de la forma antiga de l'èuscar actual, el protoèuscar (Trask, 1995, 1997). També ens indiquen que l'extensió de l'èuscar en l'època preromana transcendia a la de l'actual País Basc i s'estenia almenys per la resta dels Pirineus i d'Aquitània, al nord i al nord-est del territori actual. No sabem molt més sobre l'extensió de l'èuscar en èpoques precedents ni sobre l'origen de la llengua basca, però sabem que pels Pirineus s'estenia almenys fins a la vall d'Aran (*haran* en èuscar significa vall).

Durant la romanització (del segle I aC al IV dC, aproximadament), el llatí i la cultura romana van influir notablement en la llengua basca, i l'èuscar rebé centenars de préstecs lèxics del llatí encara que, en molts casos, aquests préstecs només els poden reconèixer fàcilment els especialistes. Per exemple, del llatí *corpus*, *peace*, *onore* i *cerestia*, respectivament, cos, pau, honor i cirera en català, s'originaren les formes basques *gorputz*, *bake*, *ohore* i *gerezi*.

En aquesta època, l'èuscar desaparegué d'Aquitània, encara que es va mantenir a gran part dels Pirineus on, segons Coromines (1975), s'havia parlat fins i tot a la vora del Mediterrani.

En la baixa edat mitjana, pel que sembla a causa de la constitució del regne de Navarra pels bascos, l'èuscar s'expandí cap al sud, a la Rioja (*Errioxa* en èuscar) i cap al nord de Castella. Però, després de la separació dels territoris de Biscaia, Àlaba i Guipúscoa del regne de Navarra i de la incorporació al regne de Castella, a partir dels segles XII-XIII l'èuscar començà a retrocedir lentament, fonamentalment a causa de la influència del castellà i a l'ús d'aquest com a única llengua de l'administració i de cultura. A poc a poc, l'èuscar retrocedí, per tant, dels Pirineus cap a l'oest i del sud cap al nord.

Tot i que el primer llibre imprès íntegrament en èuscar sortí a la llum el 1545 (*Linguae Vasconum Primitiae*, de Bernat Etxepare), després de la incorporació del regne de Navarra

al regne de Castella a principis del s. XVI, l'èuscar començà a perdre territori al sud d'Àlaba i de Navarra, on continuà retrocedint cap al nord durant els segles XIX i XX. Amb la industrialització del s. XIX, l'èuscar també retrocedí a les ciutats i als nuclis industrials de Biscaia i Guipúscoa.

Així doncs, al llarg del s. XX, l'èuscar ha conegut una situació de minorització respecte al castellà al sud del País Basc, és a dir, a la zona bascofona d'Espanya, i una situació similar respecte al francès al nord del País Basc (País basc-francès). Les causes d'aquest retrocés són múltiples i diverses, però n'hi ha una que hi destaca: la no defensa per part dels poders econòmics i polítics de l'èuscar a l'administració, al món laboral o a la cultura; pel contrari, aquests poders han al·legat fins ara que l'èuscar no és una llengua de cultura i que s'ha de reemplaçar pel castellà i pel francès (anteriorment pel llatí).

A principis del s. XX, es va iniciar un moviment a favor de la llengua i de la cultura basques a tot el territori del País Basc, tant a les zones on es mantenia l'èuscar com a les zones on s'havia deixat de transmetre. Hi van sorgir un gran nombre de revistes, centres d'ensenyament i activitats en llengua basca. Cal destacar la fundació el 1918 de l'Acadèmia de la Llengua Basca, l'*Euskaltzaindia* en èuscar. Però, després de la Guerra Civil (1936-1939) i durant la dictadura franquista (1936-1975), la situació s'agreujà per a l'èuscar i per a la cultura basca degut a la prohibició d'usar l'èuscar durant els primers anys del franquisme i, malgrat certa permissivitat durant els darrers anys, també a causa d'una clara política antièuscar.

A partir del 1960, el moviment a favor de l'èuscar pareixia que ressuscitava. La iniciativa popular va fer que sorgiren centenars d'*ikastoles* (centres d'ensenyament que practiquen la immersió total en èuscar fins als 14 o 18 anys), centres d'alfabetització i d'ensenyament d'èuscar per a adults, activitats culturals, editorials, revistes i programes de ràdio (Intxausti, 1990). L'Acadèmia de la Llengua Basca, l'*Euskaltzaindia*, després de dur a terme serioses investigacions i debats, el 1968 formulà la seua proposta d'èuscar estàndard coneguda com a *èuscar batua* o èuscar unificat, que propicià la modernització de la llengua i en facilità l'accès a la ciència i a la tecnologia.

En el marc legal actual, el 1979 s'aprovà l'Estatut d'Autonomia del País Basc, que comprèn territoris occidentals del sud: Àlaba, Guipúscoa i Biscaia. El 1982, una llei semblant atorgà l'autonomia a la Comunitat Foral de Navarra. Mitjançant sengles lleis, les dues comunitats han regulat, el 1982 i el 1986 respectivament, l'ús de l'èuscar en totes les esferes de l'administració. Des d'aleshores, amb major o menor interès, les administracions públiques de la Comunitat Autònoma Basca protegeixen el coneixement i l'ús de l'èuscar en les distintes esferes de la societat i en promouen la modernització.

De totes formes, tal com assenyala Etxebarria (2002), avui en dia l'èuscar encara és una llengua minoritària i minoritzada. És minoritària perquè la coneix aproximadament un terç de la població del territori de la llengua basca que, al mateix temps, també coneix el castellà o el francès; i és minoritzada perquè durant cent anys, en diferents circumstàncies històriques, l'èuscar ha estat sotaposat i fins i tot prohibit, i aquesta situació reverteix en la seua situació actual. Cal recordar que, a la part francesa, l'èuscar encara no gaudeix de cap tipus de protecció ni d'oficialitat.

2. Hipòtesis sobre l'origen de l'èuscar

S'ha escrit i s'escriu molt sobre l'origen de l'èuscar, però el que sabem és que es tracta d'una llengua aïllada i que en l'actualitat se'n desconeixen llengües germanes.

Entre les hipòtesis que tracten d'explicar l'origen de la llengua basca, potser la més coneguda és la basquiberista. El basquiberisme defensa que, d'alguna manera, l'èuscar és la resta viva de l'ibèric (Caro Baroja, 1943), una llengua parlada antigament a la costa mediterrània de la Península Ibèrica i al sud de França. El basquiberisme ha gaudit de gran prestigi fins a mitjans del segle XX, tot i que durant els segles XIX i XX també ha conegut un gran nombre de detractors.

La hipòtesi del basquiberisme s'inicià a partir d'una afirmació de l'historiador jueu romanitzat Flavio Josefo en el seu llibre *Antiguetats judàiques*: «Thobel (Tobal) fundà els *thobels*, que ara s'anomenen ibers» (Tovar, 1980). Encara que avui en dia el món científic està d'acord que Flavio Josefo es referia als ibers caucàsics (ja que a continuació va citar Mosoch, avantpassat dels capadocis), a l'edat mitjana es va interpretar que es referia als ibers de la Península Ibèrica, i des de l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Ximenez de Rada, cap al 1175, segons sembla natural de *Gares* (Puente la Reina, en castellà), ha crescut el denominat mite de Tubal o Tobal.

D'acord amb aquest mite, els fills de Tubal es dirigiren a l'Occident i arribaren a la Península Ibèrica. Foren els primers habitants de la península. La suposada arribada dels descendents de Tubal s'ha ornat amb tota classe de còmbols. S'ha donat per suposat que parlaven ibèric o, si es prefereix, èuscar, i que els euskalduns actuals poden llegir l'ibèric. D'acord amb alguns defensors històrics d'aquesta hipòtesi, els descendents de Tubal que arribaren a la Península Ibèrica batejaren els primers punts d'arribada amb Barcelona (en èuscar, *Bartzelona*) i Badalona, ja que en èuscar signifiquen *bart ze lo ona* (anit vam dormir plàcidament) i *bada lo ona* (vam tenir una son plàcida).

A partir de l'arquebisbe Rodrigo Ximenez de Rada, basant-se en la cita de Flavio Josefo, els ibers començaren a ser considerats com a descendents de Tubal i, al seu torn, primers pobladors de la Península Ibèrica. Encara que, tal com conta Tovar (1980), hi hagué alguns crítics amb aquesta idea (Villena, cap al 1493, Agustín Medina, del 1517 al 1586, etc.), la hipòtesi basquiberista es va sostenir fins al segle XX. Alguns dels seus defensors més encesos foren els bascos Esteban de Garibay (1533-1599), Andrés de Poza (n. 1595), Baltasar de Echave (cap al 1607), Larramendi (1690-1766), Astarloa (1752-1806), etc. També cal destacar a Humboldt (1767-1835), creador de la ciència lingüística moderna que va difondre la idea del basquiberisme a Alemanya i a gran part d'Europa.

Evidentment, des del segle XIX, nombrosos defensors del basquiberisme han plantejat aquesta hipòtesi amb criteris científics, com per exemple Menéndez Pidal (1921). Per a Tovar, que al seu torn seguia Coromines (1976), el tartessi (l'antiga llengua de l'Algarve), l'ibèric i l'èuscar formaven part d'una família segurament amb un tronc comú, encara que bastant llunyà.

De qualsevol forma, quan el 1949 Manuel Gómez Moreno aconseguí desxifrar l'escriptura ibèrica, que resultà ser una combinació d'elements alfabètics i sil·làbics, els estudiosos observaren que els textos ibèrics no es podien desxifrar mitjançant l'èuscar. Tovar i Mitxelena abordaren la interpretació dels textos ibèrics i, tot i que hi van observar

una estructura fonològica semblant a la de l'èuscar o a la que se suposa per al protoèuscar (amb cinc vocals, prominència de les oclusives sonores, carència de l'oclusiva sorda *p* i de la nasal *m* i no presència dels grups consonàntics prevocàlics) i certs elements morfològics comuns (sufixes *-ko* i *-tar*) i lèxics, determinaren que la semblança era superficial (Tovar, 1959).

Tovar assenyalà que el parentiu entre l'èuscar i l'ibèric era, tal com ell el denominà, protohistòric, és a dir, el del prèstec, i no el parentiu genealògic.

Més recentment, alguns investigadors com Guiter (1987), Román del Cerro (1993) i Alonso García (1996) han reprès aquesta hipòtesi i sostenen que l'èuscar és l'últim vestigi viu de l'antic ibèric. Román del Cerro sosté que els testimonis escrits de l'ibèric que han perdurat fins als nostres dies es poden interpretar perfectament mitjançant l'èuscar actual.

Cal assenyalar que, tot i que Gómez Moreno (1949) desxifrà el sistema alfabètic ibèric, els textos ibèrics continuen sent un misteri, ja que no se n'ha aconseguit la traducció. Román del Cerro, per contra, en proposa la traducció mitjançant l'èuscar i hi utilitza una metodologia un poc arbitrària, ja que basa les seues traduccions, entre altres procediments, en l'ús de diccionaris bascos moderns, i no en l'ús del lèxic propi del protoèuscar. Les crítiques que ha rebut aquesta anàlisi solen ser contundents: no es tracta d'una anàlisi científica (Trask, 1995).

Una altra hipòtesi sobre l'origen de la llengua basca és la caucàsica. Aquesta hipòtesi manté que l'èuscar és una llengua relacionada genèticament amb les llengües de la família caucàsica, les quals avui en dia es parlen als dos costats del Caucas, entre el mar Caspi i el mar Negre. La hipòtesi caucàsica l'han plantejada lingüistes europeus importants al llarg del segle xx: Marr, Trombetti, Lafon, etc. Potser el més optimista amb la hipòtesi haja estat l'alemany Bouda (1951). Avui en dia, el basc Kintana (1981), membre d'*Euskaltzaindia*, és un dels defensors d'aquesta hipòtesi.

D'alguna manera es manté que el poble basc té el seu origen en una migració que va partir del Caucas o d'una altra zona ocupada pels avantpassats caucàsics. També es pot assenyalar que potser no fóra l'única migració caucàsica cap a occident però que, d'haver-ne hagut d'altres, aquestes han estat esborrades per les successives onades posteriors de pobles indoeuropeus.

Encara que els defensors d'aquesta hipòtesi han assenyalat suposades similituds lèxiques entre l'èuscar i les llengües caucàsiques i kartvelianes, potser han estat certes semblances tipològiques i morfològiques les que han animat més la hipòtesi caucàsica.

Tant l'èuscar com la majoria de llengües caucàsiques i kartvelianes són llengües ergatives, és a dir, els subjectes de verbs intransitius i els subjectes de verbs transitius s'hi diferencien morfològicament. També són llengües posposicionals i d'ordre SOV (subjecte, objecte, verb). Algunes d'aquestes llengües, com ara l'èuscar, també tenen una morfologia verbal rica en la qual la concordança de persones gramaticals és múltiple.

De qualsevol manera, les suposades relacions genètiques entre l'èuscar i les llengües caucàsiques no deixen de ser una hipòtesi, i molts lingüistes importants han intentat refutar-la.

Una altra hipòtesi històrica relaciona l'èuscar amb el berber. El lingüista austríac Mukarovsky i l'espanyol Tovar han estat defensors d'aquesta hipòtesi.

Més recentment s'ha formulat la proposta de la *superfamília dené-caucàsica* o *sino-caucàsica*, defensada, entre altres, per Ruhlen, Greenberg, Starostin, Dogopolsky,

Shevoroshkin i Illich-Svitych (Pinker, 1994). Bàsicament, aquesta hipòtesi defensa que les famílies *na-dené* (conjunt d'unes 47 llengües parlades als Estats Units i a Canadà, entre elles el *navaho*), la *sino-tibetana* (conjunt de més de 300 llengües entre les quals es troben el xinès i el tibetà), la caucàsica (grup de 39 llengües), la *yenisèica* (grup de dues llengües parlades a la zona central de Sibèria a la vora del riu Yenisei), les llengües aïllades *burushaski* (llengües del nord de Pakistan) i l'èuscar tenen un origen comú i, per tant, formen una gran família.

Ruhlen (1997) manté que aquesta gran família està formada per tres branques. Una de les branques estaria formada per l'èuscar, el burushaski i les llengües caucàsiques (entre les quals no s'inclouen les kartvelianes). Una altra branca estaria formada per les llengües yenisèiques i na-denés, i la tercera per les llengües sino-tibetanes. El temps va fer que aquest grup de llengües, que en algun moment es parlarien en zones geogràfiques properes, segons la hipòtesi, s'escamparen pel món.

La inclusió de l'èuscar en aquesta gran família no satisfà tots els lingüistes. Trask (1995, 1997) i Lakarra (1999) no comparteixen aquesta opinió i són molt crítics al respecte. Per exemple, Trask argumenta que alguns dels termes adduïts pels defensors d'aquesta hipòtesi són d'incorporació recent a l'èuscar, o bé perquè es tracta de compostos creats recentment o bé perquè han estat manlevats d'altres llengües.

No obstant això, Ruhlen (1997) manté el valor d'aquesta hipòtesi, tot i que coneix les crítiques de Trask. Argumenta que són les restes d'una gran família, més implantada anteriorment, i que davant de la invasió d'altres pobles han romàs fonamentalment en zones muntanyoses del Pakistan, del Caucas i dels Pirineus.

Resumint, podem assenyalar que la única certesa que sembla haver-hi avui en dia és la relació del protoèuscar amb els testimonis aquitans assenyalats anteriorment, la qual cosa ens fa suposar una extensió per a l'èuscar (o, si es prefereix, per a la família de llengües *eusquèriques*) de fa dos mil·lennis superior a l'actual, que inclouria, a més del territori actual, Aquitània, gran part dels Pirineus i la Rioja i les seues zones limítrofes.

3. Característiques lingüístiques de l'èuscar

L'èuscar, com hem vist, és una llengua aïllada genèticament i diferenciada tipològicament de les llengües indoeuropees del seu entorn, encara que, pel que sembla, moltes de les diferències inicials s'han vist suavitzades per milers d'anys de convivència o de contacte, tant en els parlants com en el territori.

En l'àmbit de la fonologia, el sistema vocàlic base és semblant al del castellà, de cinc vocals /a, e, i, o, u/ però, a diferència del castellà, en èuscar només es formen diftongs creixents /ai, ei, oi, au, eu/. D'acord amb Trask (1997), aproximadament el 40% del lèxic base actual té una inicial vocàlica, però en el protoèuscar aquesta proporció potser s'elevava fins al 50%.

Entre les consonants, es diferencia dels sistemes fonològics del seu entorn pel valor fonemàtic de l'aspiració /h/, que encara es conserva en les parles dialectals del nord (País basc-francès), pel sistema complex de les sibilants /s, ts, z, tʃ, x, tx/ (tres parells de fricatives i africades apicoalveolars, dorsalveolars i palatals, respectivament), per la neutralització de la vibrant en posició inicial de paraula i pel fenomen de la palatalització

expressiva per a crear termes lèxics nous (palatalització de les consonants *t, l, n, z*, en *tt, ll, ny, x*, per exemple).

En l'àmbit de la morfologia i la sintaxi podem destacar les característiques següents:

- a) és una llengua posposicional, en la qual els articles (1), les marques de casos (2) i els sufixos subordinants (3) segueixen als elements lèxics que acompanyen;

(1) *herri-a*

poble-article

“el poble”

(2) *herri-a-n*

poble-article-a

“al poble”

(3) *nahi duda-lako*

voler, auxiliar de primera persona-sufix causal

“perquè vull”

- b) és una llengua ergativa en la qual la marca dels subjectes de verbs transitius (-*k*) difereix de la dels subjectes de verbs intransitius (- \emptyset) que, al seu torn, coincideix amb la dels objectes (4-6); en els exemples s'observa que la forma del subjecte intransitiu de segona persona (el pronom *hi*) és la mateixa que quan fa d'objecte, mentre que la forma del subjecte intransitiu de primera persona (*ni*), difereix de la del subjecte transitiu (*nik*); a més a més, en la forma auxiliar verbal hi ha un sistema de marcació paral·lel (el prefix *h-* marca tant el subjecte intransitiu com l'objecte de segona persona);

(4) *ni- \emptyset etorri naiz*

jo-absolutiu, venir, auxiliar

“jo he vingut”

(5) *hi- \emptyset etorri haiz*

tu-absolutiu, venir, auxiliar

“tu has vingut”

(6) *ni-k hi- \emptyset maitte haut*

jo-ergatiu, tu-absolutiu, estimar, auxiliar

“jo t'estime”

- c) té una declinació de setze casos, segons la gramàtica d'*Euskaltzaindia*, la qual cosa ens fa dir que es tracta d'una llengua, en comparació amb altres, amb un sistema casual ric (absolutiu - \emptyset , partitiu -*ik*, ergatiu -*k*, datiu -*i*, genitiu -*en*, associatiu -*ekin*, destinatiu -*entzat*, motivatiu -*engatik*, instrumental -*z*, prolatiu -*tzat*, genitiu locatiu -*ko*, inesiú -*n*, adlatiu -*ra*, adlatiu direccional -*rantz*, adlatiu terminal -*raino* i ablatiu -*tik*); els diferents casos coneixen tres nombres cadascun: indeterminat, singular i plural;

- d) no diferencia gramaticalment el gènere en el sintagma nominal, però té un marcador d'inclusió opcional (-*ok*); així doncs, per exemple, *hiritar* és la paraula basca per a *ciudadà*; amb l'article incorporat es transforma en *hiritarra*, i pot significar tant *ciudadà* com *ciudadanes* o ambdues coses; i si s'incorpora el marcador d'inclusió opcional és *hiritarrok*, que pot significar més o menys *nosaltres els ciutadans* o *vosaltres els ciutadans*;

- e) en el verb, la concordança és pluripersonal, i es marca necessàriament tant el subjecte com l'objecte directe i l'indirecte (7), la qual cosa permet l'el·lipsi dels dos sintagmes nominals subjecte, objecte directe i objecte indirecte (8);

(7) *ni-k hi-ri bihotz-a-Ø eskaini d-i-na-t*

jo-ergatiu, tu-datiu, cor-article-absolutiu, oferir, auxiliar: O3s-arrel-OI2s-S1s
 “jo t'he ofert el meu cor”

(8) *bihotz-a-Ø eskaini d-i-na-t*

cor-article-absolutiu, oferir, auxiliar: O3s-arrel-OI2s-S1s
 “t'he ofert el meu cor”

- f) en el verb, la marcació de l'aspecte verbal es diferencia nítidament del temps verbal;
- g) d'ordre bàsic SOV (vegeu l'exemple 7), però en el qual la pragmàtica estableix un ordre sintàctic marcat (tema-)rema-verb que permet, per exemple, fins a 24 ordres distints, totes les combinacions possibles, amb els quatre components de l'exemple 7, en el qual el rema és l'element que precedeix el verb i el tema o els temes precedeixen el rema, però són opcionals (9);

(9) *hiri eskaini dinat bihotza nik*

“?a tu t'he ofert el meu cor 'jo'”

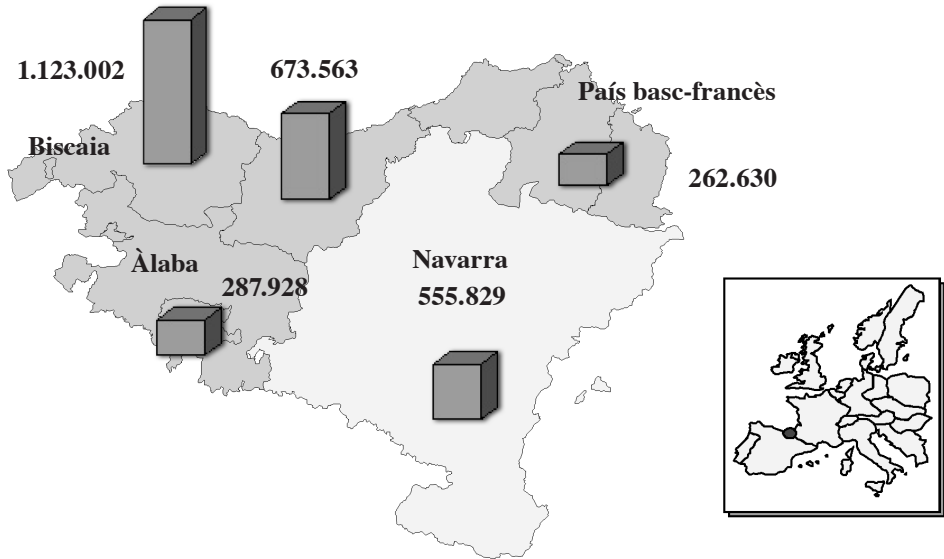
En l'àmbit del lèxic hem d'indicar que les paraules basques que pertanyen al fons lèxic basc antic no tenen cap semblança amb els seus sinònims de les llengües europees (10), i fins i tot que nombrosos préstecs d'origen llatí (11), manllevats directament del llatí o a través d'alguna llengua romànica, han sofert tal procés d'integració fonològica que fa que aquestes paraules siguin quasi impenetrables per als que no són especialistes.

(10) *aita* (pare), *ama* (mare), *seme* (fill), *alaba* (filla), *osaba* (oncle), *izeba* (tia), *anaia* (germà de germà), *arriba* (germana de germà), *ahizpa* (germana de germana), *neba* (germà de germana), *loba* (nebot), *lloba* (nét), *etorri* (venir), *joan* (anar), *ekarri* (traure), *eman* (donar), *eraman* (portar), etc.

(11) *kipula* (ceba), *gerezia* (cirera), *lore* (flor), *lau* (pla), *lege* (lleï), *gaztelu* (castell), *errege* (rei), *errota* (molí), *kupela* (barril), *zigilu* (segell), *zeru* (cel), *saltsa* (salsa), *pentsatu* (pensar), etc.

Totes aquestes característiques fonològiques, morfosintàctiques i lèxiques, juntament amb interessos ideològics foscos, han creat el mite que l'èuscar és una llengua d'aprenentatge difícil per als que no la tenen com a primera llengua. Evidentment, es tracta d'una llengua allunyada tipològicament de les llengües indoeuropees del seu voltant, la qual cosa fa que, per a una persona amb una llengua indoeuropea com a llengua materna, per a aprendre'n una altra indoeuropea siga relativament més fàcil, però la regularitat en la marcació morfològica de l'èuscar també en facilita l'aprenentatge, tal i com ho demostren els milers d'*euskaldunberri*s (euskalduns que han après la llengua d'adults).

Figura 1: Població dels territoris de l'èuscar (País Basc) en 2001

4. Dades sociolingüístiques del País Basc

En aquest apartat es presentaran, en primer lloc, les dades generals de població i territori del País Basc; a continuació, hi apareixeran les dades de coneixement lingüístic de la població i, finalment, les dades d'escolarització.

El País Basc, en total, té una extensió de 20.947 km² i 2.902.962 habitants, d'acord amb els censos de població del 2001 (Aztiker, 2002). La Comunitat Autònoma Basca té una extensió de 7.261 km² i 2.084.493 habitants. Navarra ocupa 10.420 km² i té una població de 555.829 habitants. El País basc-francès, també conegut per *Iparralde* en èuscar, situat a la vessant nord dels Pirineus, s'estén per 2.992 km² i està poblat per 262.630 persones (figura 1).

El País Basc és, per tant, un territori poblat densament però amb grans desequilibris interiors de població. Per a mostrar-ho s'hi oferiran dades de l'evolució de la població en conjunt (figura 2) i dels set territoris que la componen (figura 3). En les dades es pot observar com a finals del segle XIX Navarra era el territori més poblat, mentre que avui en dia Biscaia li duplica la població i Guipúscoa la supera, tot això a causa dels grans moviments migratoris que han ocorregut en els últims cent anys cap a aqueixos territoris. Els territoris de l'interior del País basc-francès, per contra, perden població constantment.

Figura 2: Evolució de la població del País Basc entre 1877-2001

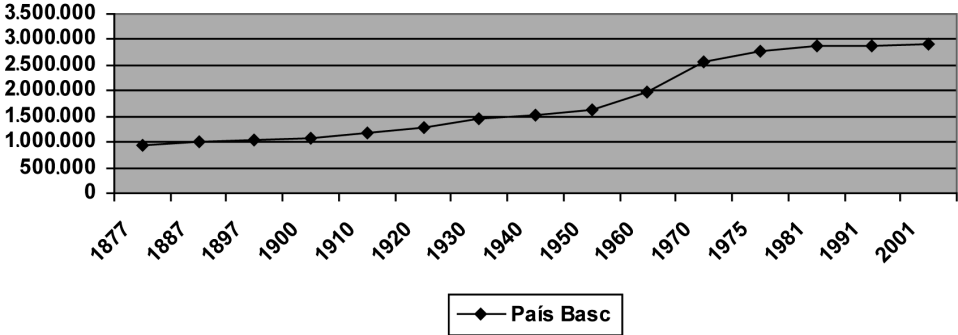

Figura 3a: Evolució de la població dels territoris del País Basc entre 1877-2001

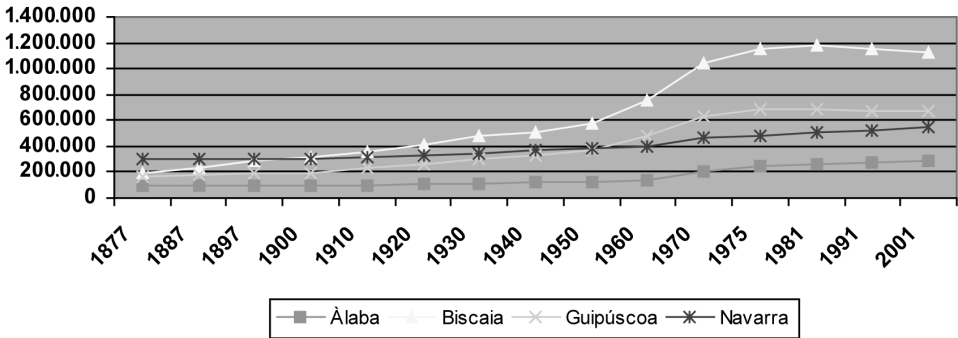
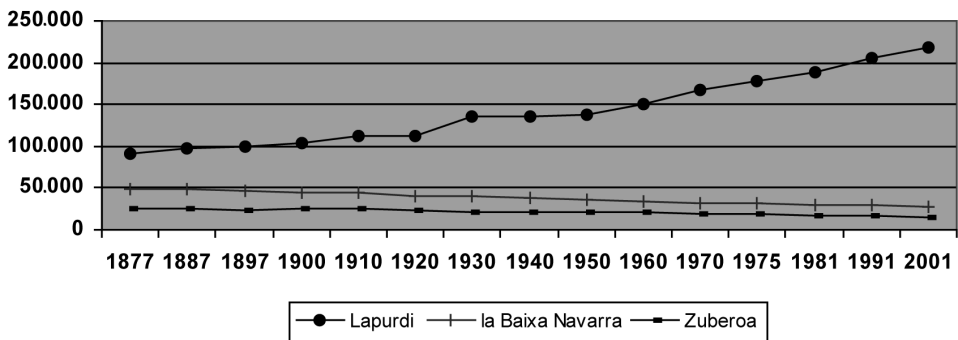

Figura 3b: Evolució de la població dels territoris del País Basc entre 1877-2001

Avui en dia, com es pot observar en la figura 4, el País Basc té una estructura de població desequilibrada, ja que els grups d'edat més joves són molt menys nombrosos que els de les edats compreses entre els 20 i els 60 anys.

Figura 4: Piràmide d'edats del País Basc en 2001

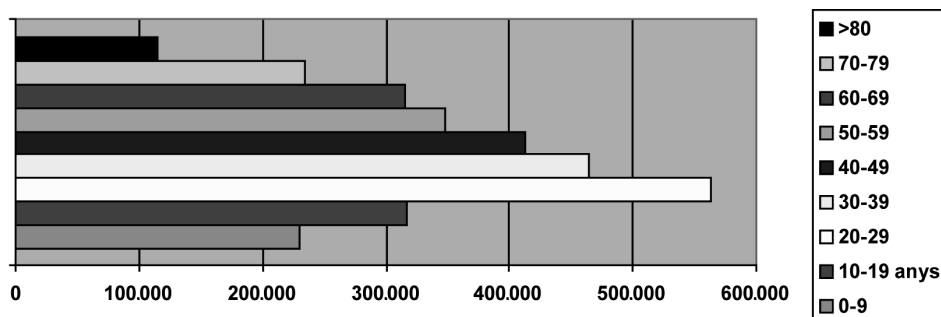
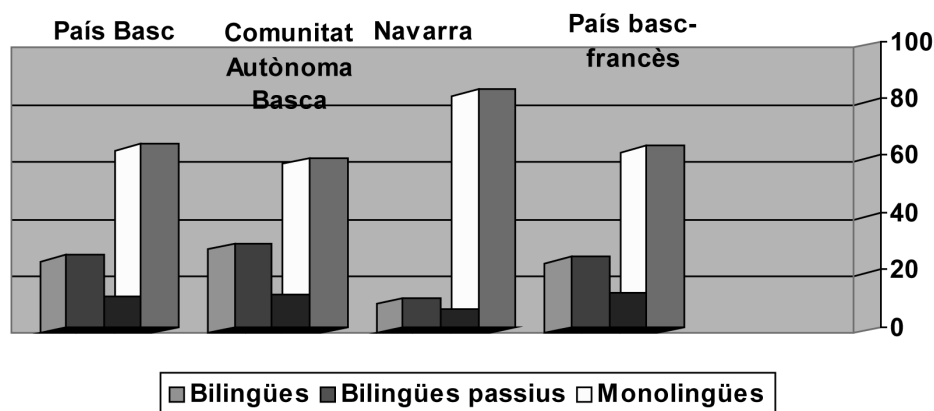

Figura 5: Coneixement lingüístic al País Basc en 2001

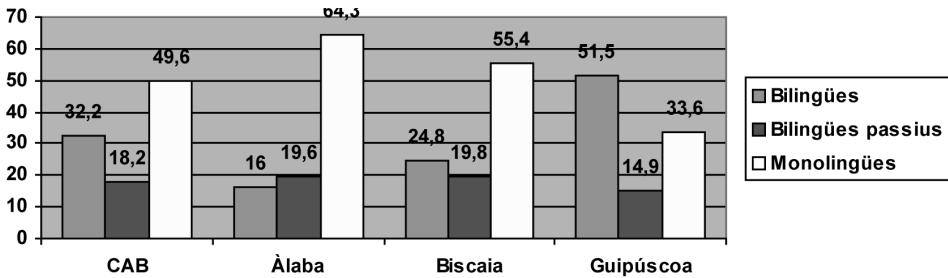
La primera dada important és que no hi ha població monolingüe en èuscar, o almenys població monolingüe significativa, perquè, si bé és cert que hi poden quedar algunes persones majors amb una competència en castellà o en francès escassa, el percentatge d'aquestes persones no té rellevància sociolingüística. També hi ha monolingües en èuscar en la franja d'edat de 0 a 4 anys, però aquestos desenvoluparan una segona llengua en la infància i, per tant, deixaran de ser monolingües a una edat primerenca.

De forma global, un quart de la població major de 15 anys (25,4%) del País Basc és bilingüe i, per tant, euskaldun; un de cada deu habitants (10,6%) entén l'èuscar però l'empra amb dificultat; quasi les dues terceres parts (63,4%) són monolingües castellans o francesos.

Però la població euskaldun no està repartida uniformement. La Comunitat Autònoma Basca té un percentatge major de població euskaldun (29,4%) especialment a la província de Guipúscoa. També al País basc-francès les províncies de l'interior tenen un percentatge major d'euskalduns. Fins i tot a Navarra estan concentrats especialment en el terç nord del territori, a la zona denominada administrativament bascofona.

En un estudi publicat el 2005 per la Viceconselleria de Política Lingüística del Govern Basc, el III mapa sociolingüístic (Govern Basc, 2003) referit exclusivament a la Comunitat Autònoma Basca de l'any 2001, però no sols als majors de 15 anys, sinó a tota la població, els percentatges de coneixement d'èuscar hi augmenten (figura 6), i entre els bilingües i els bilingües passius (és a dir, els coneixedors de l'èuscar) sumen la meitat de la població (50,4%).

Figura 6: Coneixement lingüístic de la CAB en 2001

De totes formes, una dada interessant és l'evolució dels percentatges de coneixements d'èuscar de la població major de 15 anys en els últims 20 anys (taula 1).

Taula 1: Evolució del coneixement de llengües als diferents territoris del País Basc des del 1981 al 2001 (en percentatges)

	Bilingües			Bilingües passius			Monolingües		
	1981	1991	2001	1981	1991	2001	1981	1991	2001
Navarra		9,5	10,3		4,6	6,6		85,9	83,1
Comunitat Autònoma Basca	21,9	26,4	29,4	12,2	16,2	11,4	65,9	57,4	59,2
País basc-francès		33,1	24,7		7,1	11,9		59,8	63,4
País Basc		22,3	25,4		7,7	10,6		70,0	64,1

Si observem l'evolució d'aquests grups lingüístics diferents des del 1981 (quan es van començar a tenir dades lingüístiques de la població) fins al 2001, veurem que el percentatge de parlants bilingües equilibrats i passius augmenta lentament.

Aquesta observació, vàlida per al conjunt del País Basc, necessita una anàlisi més detallada per territoris. A la Comunitat Autònoma Basca, la tendència a l'augment del percentatge és clara, ja que ha passat d'un 34% el 1981 a un 41% el 2001 (si se sumen els dos grups de bilingües), i fins i tot es pot dir que fins al 50,4% si es té en compte tota la població i no sols els majors de 15 anys. A Navarra també s'ha produït un lleuger augment dels bilingües, tant dels equilibrats com dels passius, del 14% el 1991 al 17% el 2001. Al País basc-francès, per contra, es tendeix al retrocés del percentatge dels bilingües, ja que aquestos baixen d'un 40% el 1991 a un 36,6% el 2001.

Una altra dada significativa és el coneixement lingüístic per edats, ja que ens ajuda a comprendre els motius d'aquestes tendències que s'han produït en els últims 20 anys

i ens permet, al mateix temps, preveure la tendència que hi tindrà lloc en les pròximes dècades. Per a això, en la taula 2 s'han recollit els percentatges de bilingües i de bilingües passius de la Comunitat Autònoma Basca per edats.

Taula 2: Evolució del percentatge de bilingües (equilibrats i passius) del 1981 al 2001 (en percentatges) a la Comunitat Autònoma Basca

Edat	1981	1991	2001
16-24	34,1%	46,0%	68,7%
25-34	30,6%	30,8%	49,4%
35-49	28,6%	24,8%	36,7%
50-64	33,0%	27,7%	27,5%

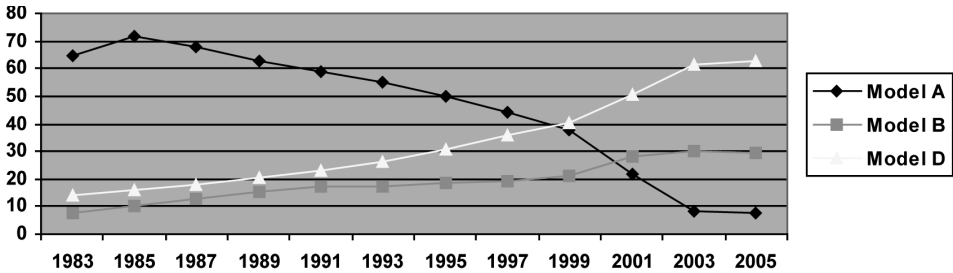
D'acord amb aquestes dades, el principal augment dels parlants bilingües es produeix en les generacions joves. Per exemple, el nombre de bilingües en la generació més jove de les mesurades en l'enquesta, és a dir, la situada entre els 16 i els 24 anys, és notori, ja que en 20 anys s'ha duplicat: ha passat d'un 34,1% a un 68,7% (recordeu que en aquesta enquesta sociolingüística només s'observen les dades dels majors de 15 anys).

Aquesta situació es produeix a la Comunitat Autònoma Basca d'una forma nítida. A Navarra també es dona aquest augment, però no en una proporció tan gran. Al País basc-francès, per contra, el percentatge de bilingües disminueix a mesura que les generacions joves guanyen rellevància en la piràmide d'edats. Sembla que la política lingüística que es du a terme a la Comunitat Autònoma Basca, evidentment, junt amb l'esforç de la població, són els responsables d'aquest augment del nombre d'euskalduns. Una política lingüística que no afavoreix el coneixement de l'èuscar, com la que es duu a terme a Navarra o al País basc-francès, és la responsable de la situació d'ambdós territoris.

Per a poder preveure què succeirà en les dècades vinents respecte al coneixement lingüístic de la població, sembla rellevant observar què succeeix avui en dia en el sistema educatiu, que possibilita el coneixement de l'èuscar. Les dades del sistema educatiu, però, es presentaran diferenciades d'acord amb les tres realitats administratives del País Basc.

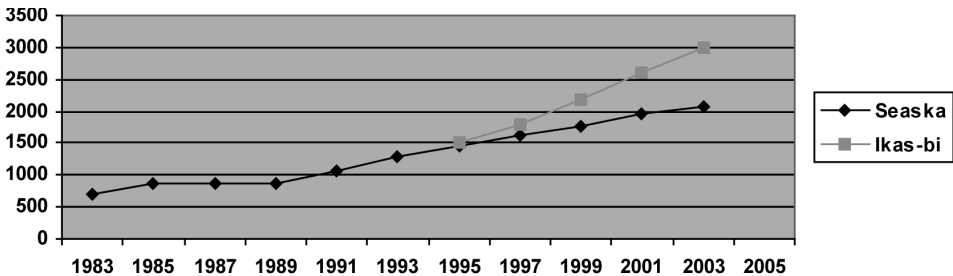
A la Comunitat Autònoma Basca (CAB), els pares poden elegir per als seus fills entre models lingüístics diferents: el model A, ensenyament en castellà amb l'èuscar com a assignatura; el model D, ensenyament en èuscar amb el castellà com a assignatura i el model B, en què ambdues llengües són vehiculars d'ensenyament al 50%. Un quart model que exclouïa totalment l'èuscar ja ha perdut rellevància. A la CAB cal destacar la tendència dels pares a matricular els fills en models euskalduns (figura 7). L'any 2005, per exemple, el 92,2% de la població escolar de 3 a 16 anys cursava els estudis en aquestos models.

Figura 7: Evolució dels models educatius de 3 a 16 anys a la Comunitat Autònoma Basca

Només cal mirar la figura 7 per a observar com en 20 anys ha canviat el panorama lingüístic en l'educació: el model D ha passat d'un 15 a un 62%, el B d'un 8 a un 30% i l'A ha baixat fins a un 8%. Es pot afegir que els alumnes dels models B i D seran els bilingües del futur.

Al País basc-francès, les opcions dels pares també en són tres: un model exclusiu en francès, un model públic bilingüe (anomenat *Ikas-Bi*) i el model d'immersió de les ikastoles (*Seaska*), amb l'èuscar com a llengua vehicular i el francès com a assignatura. El percentatge d'alumnes del País basc-francès el 2005 que seguia algun dels models bilingües era el de 15,9%.

Figura 8: Alumnes del País basc-francès matriculats en *Seaska* i *Ikas-bi*

Com es pot observar en la figura 8, els models d'*Ikas-Bi* i *Seaska* augmenten lentament al País basc-francès però, tot i això, la immensa majoria de la població segueix el model monolingüe francès. La política antièuscar de l'administració central francesa és, en gran part, la responsable del desconeixement de l'èuscar per part de la població del País basc-francès, ja que iniciatives com la de les ikastoles de *Seaska* quasi no compten amb ajuda administrativa, i l'èuscar no hi té cap reconeixement oficial.

A Navarra, els models lingüístics a triar pels pares són el D (en èuscar amb el castellà com a assignatura), l'A (en castellà amb l'èuscar com a assignatura) i el G (en castellà). El 2005, el 30% de la població escolar navarresa estava matriculada en el model D. Però la divisió del territori navarrès en tres zones lingüístiques diferenciades (la bascòfona, la mixta i la monolingüe castellana) fa que l'elecció del model D no siga possible ni a les escoles públiques ni a les concertades de la zona castellanòfona, a la Navarra del sud. A

més a més, durant els últims anys, els impediments de les autoritats navarreses perquè s'hi desenvolupe el model D amb normalitat són constants, i en bastants ocasions els pares no poden accedir-hi ni tan sols a la zona denominada mixta.

Les dades relatives a l'ensenyament semblen justificar, almenys en gran mesura, i sense oblidar la tasca dels centres d'ensenyament de l'èuscar per a adults i altres iniciatives, tant l'augment important del percentatge de parlants bilingües a la CAB com l'augment tímid produït a Navarra, els quals es reflecteixen especialment entre les generacions joves.

Per a observar amb més precisió la influència del sistema educatiu en el coneixement de l'èuscar, només cal veure les dades de la pròpia Navarra, on a la zona bascofona, al nord de Navarra, el percentatge de bilingües és d'un 65% entre els majors de 25 anys i d'un 81% entre els menors de 25 anys.

Al país basc-francès, per contra, el nombre de parlants bilingües descendeix lentament. El 1991 el percentatge de bilingües era d'un 40,2%, i el 2001 és d'un 36,6%. I entre els ciutadans de 25 a 34 anys el percentatge de 2001 és d'un 24,9%. No sembla que el percentatge d'alumnes dels models bilingües (un 15,9% el 2005) pugui frenar aquest descens.

Una de les conclusions que es pot traure després de llegir aquestes dades, és que una política lingüística a favor de la llengua per part de l'administració pública que facilite als pares l'elecció del model educatiu i que dote l'escola amb els mitjans necessaris per a dur a terme els models euskalduns, juntament amb una informació real i objectiva dels resultats acadèmics dels alumnes d'aquests models, fan que la gran majoria dels pares opten per aquests models.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO GARCÍA, J. (1996): *Desciframiento de la lengua ibérico-tartésica*, Barcelona, Fundación Tartesos.
- AZTIKER (2002): *Euskal Herria. Datuen talaiatik*, Astigarraga, Udalbiltza.
- BOUDA, K. (1951): *Leuscaro-caucasique. Homenaje a D. Julio de Urquijo*, III, 207-232, Sant Sebastià, Real Sociedad Vascongada de Amigos del País.
- CARO BAROJA, J. (1943): *Sobre la hipótesis del vascoiberismo*, Emerita x, 2, 236-386.
- COROMINES, J. (1975): *Les plombs sorothaptiques d'Arles. Zeitschrift für Romanische Philologie* 91: 1-53.
—(1976): *Elementos prelatinos en las lenguas romances hispánicas*, Actas del I Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas en la Península Ibérica, Acta Salmanticensia, Salamanca.
- GOBIERNO VASCO (2003): *La continuidad del euskara III*, Vitoria-Gasteiz, Servicio de Publicaciones del Gobierno Vasco.
- GÓMEZ MORENO, M. (1949): *La escritura ibérica y su lenguaje*, dins *Misceláneas*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 257-278.
- GORROCHATÉGUL, J. (1984): *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitania*, Bilbao, Universidad del País Vasco.
- GUITER, H. (1987): *Sobre algunas inscripciones ibéricas*, *Archivo de Prehistoria Levantina*, tom I, volum XVII, 319-330.
- INTXAUSTI, J. (1990): *Euskara, la lengua de los vascos*, Vitoria-Gasteiz, Gobierno Vasco – Eusko Jaurlaritzza.

- KINTANA, X. (1981): *Euskal eta Kartveliar izen batzuren kidesunaz*, Euskera, 261-267.
- LAKARRA, J. (1999): *Ná-De-Ná*, Uztaro 31, 15-84.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1921): *Introducción al estudio de la lingüística vasca*, Eusko Ikaskuntza (edició de 1962 del propi autor, *En torno a la lengua vasca*, Madrid, Austral, 11-57).
- MITXELENA, K. (1964): *Textos arcaicos vascos*, Madrid, Minotauro.
- NÚÑEZ, L. (2003): *El euskera arcaico. Extensión y parentescos*, Tafalla, Txalaparta.
- PINKER, S. (1994): *El instinto del lenguaje. Cómo crea el lenguaje la mente*, Madrid, Alianza editorial.
- ROMÁN DEL CERRO, J.L. (1993): *El origen ibérico de la lengua vasca*, Madrid, Aguaclara.
- RUHLEN, M. (1997): *Une nouvelle famille de langues: la déné-caucasien. Pour la Science (edition française de Scientific American)*, *Les langues du monde*, octubre, 68-73.
- TOVAR, A. (1959): *El euskera y sus parientes*, Madrid, Minotauro.
- (1980): *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*, Madrid, Alianza Editorial.
- TRASK, R. L. (1995): *Origins and Relatives of the Basque Language: Review of the evidence*, dins HUALDE, J.I., LAKARRA, J.A. i L. TRASK (eds.): *Towards a History of the Basque Language*, Philadelphia, John Benjamins, 65-99.
- (1997): *The History of Basque*, Londres, Routledge.